

УДК 334.758.4

АГРОХОЛДИНГИ ЯК ВЕЛИКОТОВАРНІ ПІДПРИЄМСТВА В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ

*М. Підгребельна, здобувач
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку агробізнесу України характеризується наявністю у безпосередньо сільськогосподарській його сфері тенденції до поглиблення поділу між корпоративізованим великотоварним крупним виробництвом і сектором дрібних господарств населення, між якими поки що залишаються функціонувати традиційні ТзОВ, селянські спілки та подібного типу сільськогосподарські підприємства. Проблема полягає у визначенні сутності причин такого поділу, небезпек для вітчизняного виробника, що можуть цей поділ супроводжувати, та обґрунтуванні можливого сценарію подальшого розвитку ситуації в агробізнесі країни з урахуванням визнання на сьогодні факту становлення та швидкої еволюції такої форми великотоварного виробництва, як агрохолдинги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище становлення й поширення агрохолдингів в агробізнесі України, що характеризується високою динамічністю, знаходить досить помітне місце у дослідженнях таких учених, як В. Андрійчук, О. Бородіна, В. Валентинов, С. Васильєв, А. Данкевич, С. Дем'яненко, С. Дідус, Т. Дудар, М. Калінчик, К. Кулиняк, М. Малік, Б. Пасхавер, І. Рібаков, П. Саблук, Г. Черевко, О. Чорна, О. Шапуров, В. Юрчишин та ін. Відповідно до Закону України від 15.03.2006 р. №3528-ІУ «Про холдингові компанії в Україні» холдинговою компанією є «відкрите акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств» [7]. Тобто агрохолдинг є підприємством акціонерного типу. Оскільки у вітчизняному агробізнесі «така організаційно-правова форма якщо й існує, то дуже рідко» [1, с. 3], і враховуючи, що більшість так званих агрохолдингів у нашій країні виникли й діють на дещо інших засадах, доцільно погодитися з думкою академіка В.Г. Андрійчука, що термін «агрохолдинг» в Україні має досить умовне значення, оскільки свого часу як калька перейшов до нас із російської відповідної літератури й чисто механічно вживається донині, хоча правильніше було б вживати термін «агропромисловий холдинг» [1, с. 4]. Тобто кожен агрохолдинг – це завжди агропромислова фірма, але не кожна агропромислова фірма – це агрохолдинг [2, с. 46].

Для спрощення процесу розуміння сутності вживаних термінів у нашому дослідженні застосовано термін «агрохолдинг» як такий, що вже став у нашій економічній літературі традиційним. Зокрема А.Є. Данкевич вважає, що «створення агрохолдингів – своєрідна відповідь аграрної економіки України вимогам ринку, спрямована на відновлення порушених міжгалузевих зв'язків і диспаритету цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією та матеріально-технічними ресурсами промислового походження, відновлення самодостатньої кредитної системи» [4, с. 139]. Однак єдиної думки щодо сутності агрохолдингів як організаційної форми

великотоварного виробництва у вітчизняному агробізнесі літературні джерела поки що не подають, що й формує необхідність подальшого дослідження зазначеної проблеми.

Постановка завдання. Нашим завданням є дослідження сутності, значення та перспектив розвитку агрохолдингів як нової інтеграційної форми організації господарювання в аграрному бізнесі та можливостей їх розвитку в умовах поділу сфери агробізнесу на два основних сектори – корпоративований сектор крупних високоінтегрованих і великотоварних аграрних підприємств та сектор індивідуальних господарств населення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система аграрного виробництва в Україні є результатом пристосування сільськогосподарської галузі до реальних умов функціонування квазіринкової економіки України у ході несистемних реформ. У цьому результаті поєдналися, з одного боку, прагнення аграрної еліти і власників капіталу позааграрного походження до максимізації прибутку від їхнього аграрного бізнесу, а з іншого – потреби в продовольчому самозабезпеченні громадян і виживанні села, яке охопила суцільна бідність, спричинена перерозподілом ресурсів у процесі аграрної реформи, в ході якої одне з найважливіших її завдань – залучення реального інвестора – обернулося для української аграрної економіки потужною експансією великого капіталу. Ринкова економіка, деформована загальнодержавним високим рівнем корупції та домінуванням у ній мотивації до одержання «швидких грошей», сформувала в нас досить оригінальну модель аграрного сектору економіки, відмінною ознакою якої є її дуалізація. Тобто в її організаційній структурі все більше виокремлюються два сектори виробників: корпоративний (агрохолдинг як вертикально інтегровані великотоварні структури) та індивідуальний (дрібнотоварний) (фермери та господарства населення).

Відносини між цими секторами все більше антагонізуються: корпоративний сектор монополізує ринки ресурсів, особливо фінансових, канали збуту продукції, вигідні ціни, інструменти державної підтримки, шляхи впливу на формування державної аграрної політики. Але при цьому господарства населення і сімейні ферми впродовж усього трансформаційного періоду забезпечували виробництво переважної частини валової продукції сільського господарства, і зараз частки індивідуального та корпоративного секторів у структурі вартості цієї продукції співвідносяться приблизно як 60:40.

Корпоративні господарства виробляють найбільш комерційно привабливі та експортоорієнтовані види продукції, а індивідуальні, зокрема господарства населення, маловигідні й трудомісткі – картоплю, овочі, плоди, молоко тощо. Вони зорієнтовані на продовольче самозабезпечення та наповнення внутрішнього продовольчого ринку.

Спираючись на офіційну інформацію, у сільському господарстві України налічуємо 58 домінуючих компаній – агрохолдингів. Середній розмір холдингу – 69 тис. га, в одному холдингу перебуває 20-30 господарств, сумарна площа оброблюваних земель складає 4 млн га. Але значна частина господарств, що перебувають в управлінні великих компаній, значаться як незалежні, тому площу контрольованих агрохолдингами сільгоспугідь можна оцінювати у 25-40% від загальної (32-33 млн га оброблюваної землі) [6, с. 28].

Найбільше сільськогосподарських земель – понад половина – контролюється холдингами в Івано-Франківській, Тернопільській, Хмельницькій і Чернівецькій

областях. У десятих областях у Центрі, на Заході і Сході ця частка коливається від чверті до половини, у семи областях і АР Крим становить від 10 до 25% і тільки у трьох областях – Закарпатській, Одеській і Запорізькій – менш як 10%.

Найбільші за розмірами землекористування агрохолдинги (від 400 до 600 тис. га) розміщують своє виробництво у найпривабливіших для сільського господарства регіонах – Полтавській, Вінницькій, Хмельницькій, Сумській і Чернігівській областях; від 200 до 400 тис. га – у Черкаській, Харківській, Тернопільській, Донецькій і Житомирській областях.

За даними А.Данкевича, в агрохолдингах України у 2010 році порівняно з 2009 роком обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції збільшилися на 4,3%, тоді як в інших сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення вони зменшилися – відповідно на 7,2 і 2,5%, при цьому частка у виробництві сільськогосподарської продукції рослинництва лише двадцяти основних компаній становила: зернових – 13%, олійних культур – 12,7, цукрових буряків – 43,7%. Застосування науково обґрунтованих технологій дає змогу агрохолдингам одержувати вищі, порівняно з іншими сільсько-господарськими підприємствами, показники господарської діяльності: урожайність зернових в основних компаніях у 2010 році становила 38,7 ц/га проти 26,1 ц/га в інших сільськогосподарських підприємствах, цукрових буряків – відповідно 297,6 і 268,6 ц/га [3]. В агрохолдингах зосереджено 14,5% поголів'я великої рогатої худоби, 15,7% корів, 23,1% свиней, 66% поголів'я птиці від загальної їх кількості в сільськогосподарських підприємствах. На частку основних агрохолдингів у 2010 році припадало 55% виробництва м'яса птиці у забійній масі, 10,6% свинини, 4,8% яловичини і 3,5% молока. Агрохолдинги модернізують існуючі тваринницькі комплекси й впроваджують у виробництво нові технологічні прийоми. Як результат, у 2010 році середній надій молока від однієї корови в основних агрохолдингах становив 4,2 т проти 3,7 т в інших сільськогосподарських підприємствах і 4,1 т у господарствах населення. У деяких агрохолдингах надій молока від корови складає 5-7,5 т, а в "Агро-союзи" – 7,9 т [3]. За прогнозами експертів, до 2015 року в Україні сформується близько 200-300 холдингів, а валове виробництво зерна сягне 60-70 млн т [6, с. 28].

З іншого боку, розвиток сімейного типу господарювання, представленого переважно особистими селянськими господарствами, гальмується консервативним ставленням до них як до «підсобних» і «неперспективних». Це проявилось у формуванні ринкової інфраструктури і системи державної підтримки аграрного сектору, до яких селянські господарства практично не мають прямого доступу, нехтуванні потреб цих господарств у модернізації виробництва та якісному поліпшенні людського капіталу, отриманні справедливих цін, захисті економічних і соціальних інтересів. Із 3,1 млн осіб, зайнятих у 2010 році в аграрному секторі, приблизно 2,2 млн вважалися такими, які працюють в особистих селянських господарствах, але їхня зайнятість не формалізована, вони перебувають поза межами системи соціального страхування. Ігнорування реальною аграрною політикою інтересів і потреб селянських господарств негативно впливає на відтворення їхнього виробничого потенціалу, який поступово виснажується.

Однозначну оцінку ситуації і особливо – наслідків виникнення і функціонування агрохолдингів як великотоварних аграрних підприємств на сьогоднішні дати проблематично.

Власне суспільна соціально-економічна вигода від функціонування агрохолдингів нині навіть економічно проявляється відносно незначною мірою, що цілком зрозуміло, оскільки вони як господарські структури приватновласницького типу працюють головно на себе. Характерною особливістю господарювання агрохолдингів є неповний обробіток контрольованих ними земель, що свідчить про накопичення земельних активів з метою її подальшого перепродажу. Структура їх сільськогосподарської продукції деформована в бік експортоорієнтованої, переважно рослинницької продукції. Поширюється монокультуризація.

Екологічних ефектів суспільного масштабу від функціонування агрохолдингів поки що очікувати марно, що також можна пояснити максимальною орієнтацією цих господарських структур на одержання прибутку, а витрати на дотримання екологічної безпеки та збереження навколишнього природного середовища для них є непродуктивними. Така ситуація, до речі, має місце в Україні і стосовно всіх суб'єктів господарювання – система стимулювання екологічно безпечного виробництва продукції у нас має примітивний реактивний характер (на противагу проактивному в інших розвинутих країнах), є або недієвою, або фактично відсутня.

Сільгосп підприємства з площею угідь понад 5 тис. га, становлячи лише 1% усіх підприємств, розпоряджаються 25% земель цієї категорії землекористувачів. Особливістю України є те, що лише 2% фермерських господарств мають середній розмір землекористування 2 тис. га. Справедливою з цього приводу видається думка М.Калінчика про те, що «великі латифундії з використанням потужної зарубіжної техніки на виробництві сільськогосподарських культур тільки збільшують земельну ренту і зводять до нуля зарплатомісткість виробництва. Так, у зоні діяльності цих монстрів у кожному із сіл працюючими можуть бути 10-15 осіб, і не більше» [5, с. 6]. Тобто становлення і розвиток агрохолдингів серед усіх інших наслідків спричинюють підвищення рівня безробіття на селі. Це дає підстави дійти висновку про доцільність законодавчого обмеження земельних латифундій і необхідність з боку держави дієвої підтримки розвитку організаційно-правових форм господарювання, які сприяють розвитку селянських традицій приватновласницького ставлення до землі в процесі її експлуатації.

Соціальні ефекти агрохолдингів практично обмежуються колом працівників цих структур. У силу своєї знову ж таки орієнтації на максимум одержання прибутку, використовуючи притаманні крупним структурам переваги за рахунок сучасної потужної техніки та модернових технологій, агрохолдинги максимально знижують питомі витрати праці на виробництво продукції, що автоматично спричинює ріст безробіття на селі. А це призводить до знецінення людського капіталу, погіршення його якісних характеристик, породжує загальну міграцію населення, подальшу деформацію його статеві-вікової структури, посилює знелюднення сіл.

Існуюча модель аграрного виробництва дає змогу досягати економічного зростання та забезпечувати фінансові результати лише певному колу виробників чи власників. Водночас суспільні блага, у тому числі такі важливі, як продовольче самозабезпечення, економічна база життєдіяльності сільського населення, відтворення селянства та підтримання екологічної рівноваги, що повинні створюватися у процесі сільськогосподарського виробництва, продукуються недостатньо, а сімейний тип

господарювання, який зорієнтований на створення цих благ, не отримує належного розвитку, тому існуюча модель аграрного виробництва потребує всебічної модернізації, здійснюваної на соціоекономічних засадах.

Для зміни ситуації в Україні потрібна зміна ставлення до сімейного типу господарювання, який є основою сільськогосподарського устрою розвинених країн, що може бути можливим за умови реалізації загальноприйнятого у розвинутих країнах підходу – підтримання конкурентоспроможності означає формування рівних можливостей господарювання для різних за розмірами та видами сільськогосподарської діяльності виробників. Причому заходи державної аграрної політики спрямовуються на підтримку тих виробників, які мають у конкретний період дещо менші конкурентні можливості. Реалізація такого підходу означатиме перехід до соціоекономічної моделі розвитку аграрного сектору і села в Україні, який повинен супроводжуватися також формуванням нормативно-правового поля і формальних інститутів.

Формування сприятливого інституціонального середовища для розвитку малотоварних сімейних господарств потребує: вдосконалення нормативно-правового забезпечення цього розвитку; полегшення доступу до ринків засобів виробництва, виробничих послуг і сільськогосподарської продукції; створення умов для підвищення рівня людського і соціального капіталів сільських домогосподарств (зокрема через перебудову систем навчання, підготовки кадрів сільського господарства, дорадництва тощо); організаційних змін і вдосконалення діяльності органів державного регулювання аграрного сектору з метою розширення підтримки сімейних господарств.

Державне регулювання діяльності агрохолдингів з метою мінімізації їхнього дестабілізуючого впливу на економіку України та агросферу і запобігання її перетворенню на сировинний придаток інших країн має базуватися на економічних та адміністративних важелях впливу. Більшість видів надприбутків (ренд і квазіренд), які привласнюються агрохолдингами, мають бути вилучені і спрямовані на задоволення суспільних інтересів, формування рівних конкурентних умов в агросекторі та вирішення питань сільського розвитку.

Висновки. Виникнення і розвиток агрохолдингів в аграрній сфері господарювання в Україні є процесом об'єктивним і має під собою певне підґрунтя та передумови. Основні переваги такої форми організації виробництва та економічних взаємовідносин – можливість концентрації капіталу, зниження собівартості продукції, зміцнення позиції на ринку, цінова стабільність, можливість швидкої модернізації матеріально-технічної бази та інноваційного розвитку, кращого кредитного сервісу.

Найбільші за розмірами землекористування агрохолдинги розміщують своє виробництво у найпривабливіших для сільського господарства регіонах.

Ситуація із вирішенням земельного питання в Україні наразі сприяє розвитку агрохолдингів, а, з іншого боку, вони, поєднуючи свою економічну потужність із відповідною політичною владою, наразі формують напрями і стан вирішення земельного питання відповідно до своїх інтересів

Існуюча модель аграрного виробництва дає змогу досягати економічного зростання та забезпечувати фінансові результати лише певному колу виробників чи власників. Водночас суспільні блага, у тому числі такі важливі, як продовольче самозабезпечення, економічна база життєдіяльності сільського населення, відтворення

селянства та підтримання екологічної рівноваги, що повинні створюватись у процесі сільськогосподарського виробництва, продукуються недостатньо, а сімейний тип господарювання, який зорієнтований на створення цих благ, не отримує належного розвитку, тому існуюча модель аграрного виробництва потребує всебічної модернізації, здійснюваної на соціоекономічних засадах.

Бібліографічний список

1. Андрійчук В. Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 3-15.
2. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : [монографія] / В. Г. Андрійчук. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 216 с.
3. Данкевич А. Є. Організаційно-економічні засади розвитку агрохолдингів / А. Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 138-149.
4. Данкевич А. Є. Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів / А. Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 139-147.
5. Калінчик М. Що буде, якщо запровадити ринок землі? / М. Калінчик // Пропозиція. – 2007. – № 4. – С. 4-9.
6. Мартин А. Захист економічної конкуренції у сільськогосподарському землекористуванні: переваги і недоліки агрохолдингів / А. Мартин // Землепорядний вісник. – 2010. – № 8. – С. 26-32.
7. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15.03.2006 р. №3528-ІУ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 34. – Ст. 291.

Підгребельна М. Агрохолдинги як великотоварні підприємства у аграрному бізнесі

Показано результати дослідження сутності, значення та перспектив розвитку агрохолдингів як нової інтеграційної форми організації господарювання в аграрному бізнесі та можливостей їх розвитку в умовах поділу сфери агробізнесу на два основні сектори – корпоратизований сектор крупних високоінтегрованих і великотоварних аграрних підприємств та сектор індивідуальних господарств населення.

Ключові слова: агрохолдинг, інтеграція, великотоварне виробництво, індивідуальні господарства населення.

Pidgrebelna M. Agroholdings as the bigmarket oriented enterprises in agribusiness

The main results of investigation of agroholdings as the new integrative form of economic activity organization in agrarian business essence, meaning and perspectives of its development under conditions of the agribusiness sphere dividing on two main sectors – corporative sector of highly integrated and bigmarket oriented agrarian enterprises and sector of individual farms of people.

Key words: agroholding, integration, bigmarket oriented production, individual farms of people.

Пидгребельна М. Агрохолдинги как крупнотоварные предприятия в аграрном бизнесе

Представлены результаты исследования сущности, значения и перспектив развития агрохолдингов как новой интеграционной формы организации хозяйствования в аграрном бизнесе и возможностей их развития в условиях разделения сферы агробизнеса на два основных сектора – корпоратизированный сектор высокоинтегрированных и крупнотоварных аграрных предприятий и сектор индивидуальных хозяйств населения.

Ключевые слова: агрохолдинг, интеграция, крупнотоварное производство, индивидуальные хозяйства населения.